

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

DECEMBER 8 • 2009

Samling Frösell — auktionsreferat

Vackra assignationer från Kungl. Generaltullstyrelsen

"Laxar" — de skära tusenlapparna

"Gammalt skrock som vi öva vid nyårstid"

Pris 20 kr

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

presenteras även på Svenska Numismatiska Föreningens och Kungl. Myntkabinettets hemsidor: www.numismatik.se respektive www.myntkabinettet.se.

Den tryckta tidskriften kommer ut första veckan i februari – maj, september – december. På hemsidorna kan man sedan ta del av SNT i lågupplöst pdf-format.

1/12 sida
47x50
mm:
250 kr

1/8 sida
72x50
mm:
350 kr

1/6 sida
47x105
mm:
400 kr

1/4 sida
72x105
mm:
600 kr

1/2 sida
151x105
mm:
1.200 kr

Helsida
151 x 214 mm:
2.000 kr

2:a och 3:e omslags-
sidan:
2.500 kr
4:e omslagssidan:
5.000 kr

Annonser på årsbasis får 20% rabatt.

Kontakta föreningens kansli,
e-post: annons@numismatik.se

Annonstopp senast den 1:a i månaden före utgivning.

Enskilda SNF-medlemmar erbjuds gratis annons med högst tre rader att köpa, sälja eller byta samlarobjekt.

Annonser som inte är förenliga med SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.

Innehåll SNT 8 • 2009

Sid.

Artiklar och notiser

Samling Frösell – auktionsreferat	180
Vackra assignationer från Kungl. Generaltullstyrelsen	187
”Laxar” – de skära tusenlapparna	188
Huvudkatalogen återfunnen. Ett bidrag till Hammerforsknigen	190
För 100 år sedan. Svenska Numismatiska Föreningen	191
”Du som trycker sedlar har väl gott om pengar?”. Sedeltryckaren Hjalmar Kullberg intervjuad av pressen	192
”Gammalt skrock som vi öva vid nyårstid”	194
Myntmått i gamla kokböcker	195
Guld i världen	196

Stående rubriker

Föreningar. Myntklubben Skilling Banco	191
Nytt om böcker – Boktips	193
Tumba Bruksmuseum. Julkalender	195
Nya utställningar	
Drömmar	196
Skurkar och stålar	196

Omslag

År 1885 erhöLL svensk industri lagskydd: ”För handläggning af patentärenden och för registrering af varumärken inrättas en särskild byrå inom Kommerskollegium, benämnd Kongl. Patentbyrå, hvilken utgör den i patentförordningen omförmälda patentmyndighet och den i varumärkeslagen föreskrifna registreringsmyndighet.” Tio år senare registrerades varumärket för Gustaf Piehls Nya Bryggeri föreställande en pil och med plats för inskriptioner. Pilen ses i mitten på deras julettikett. Fabriken låg i hörnet Götgatan/Ringvägen i Stockholm och där tillverkades lageröl och pilsner. Som synes visas en pil även på företagens mässingspolletter.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb

115 22 Stockholm

Tel. 08-667 55 98

Onsdagar

kl. 10.00–12.00, 13.00–16.00

Fax 08-667 07 71

E-post: info@numismatik.se

Plusgiro 15 00 07-3

Bankgiro 219-0502

Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet

Box 5428

114 84 Stockholm

Tel. 08-5195 5300

Fax 08-411 22 14

E-post: mgl@myntkabinettet.se

Chefredaktör och ansvarig utgivare:

Monica Golabiewski Lannby

Prenumerationer:

Pris 200 kr/år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från

Gunnar Ekströms stiftelse

samt Sven Svenssons stiftelse.

För insänt, ej beställt, material
ansvaras ej. SNT:s texter och bilder

lagras elektroniskt och publiceras

i pdf-format på SNF:s och KMK:s

hemsidor. Den som sänder material

till SNT anses medge elektronisk

lagring/publicering.

Tryck:

Alfa Print, Sundbyberg

ISSN 0283-071X

Föreningens aktiviteter

DECEMBER 2009

16 Julfest
Plats Banérgatan 17

18.00 Föreningens traditionella julfest med glögg, lussekatter, julgodis och frågesport.

VÅREN 2010

Vårens begivenheter presenteras i SNT 2010:1 som kommer ut i februari.

Guskelov tillämpas inte denna tradition längre, den som Olaus Magnus berättar om i sin *Historia om de nordiska folken* från 1500-talet.

Varje år på nyårsdagen skulle underlydande straffas med droppvis iskallt vatten på blottad hals.

Men det gällde endast sådana som under året visat sig vara uppstudsiga, sturska och fräcka ...

Kungl. Myntkabinettets verksamhet

KUNGL. MYNTKABINETTET har under senhösten öppnat två nya utställningar: *Skurkar och stålar*; som handlar om olika typer av ekonomisk brottslighet som man kan stöta på i vardagen, samt ett elevutställning med medaljer under temat *Drömmar*. Läs mer om de båda utställningarna på sidan 196 i detta nummer.

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Obs! Ny besökstid: onsdagar kl. 10–12, 13–16.

Stängt: midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6. Buss 2, 43, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: måndag – söndag kl. 10.00-16.00.

Numismatiska boksamlingen: torsdagar kl. 13.00-16.00.

www.myntkabinettet.se

Tumba Bruksmuseum

Adress: Sven Palmes väg 2, Tumba. Pendeltåg; buss 725.

Utställningar: sept. – maj, lörd.–sönd., juni – aug. tisd.–sönd., kl. 11.00-16.00.

www.tumbabruksmuseum.se

SAMLING FRÖSELL Auktions- referat

LÖRDAGEN DEN 12 SEPTEMBER 2009 debuterade en ny numismatisk auktionsarrangör – Myntauktioner i Sverige AB – som med Auktion 1 fördelad på två kataloger presenterade sig och utbjöd mynt och medaljer ur samling Frösell respektive Källå. Genom initiativ att bilda detta aktiebolag önskar SNF erbjuda sina medlemmar och andra intresserade ett alternativt forum på marknaden att sälja och köpa numismatiska objekt.

Med dessa första inlämningar fick verksamheten en minnesvärd smakstart, förstärkt av bestående intryck från de välproducerade, dokumenterande och eleganta auktionskatalogerna med färgbilder samt ett gott arrangemang. Att katalogerna var individuellt numrerade och dedikerade till abonnenten var ett efter svenska förhållanden trevligt nytt grepp. Totalt klubbades sålda objekt för cirka 4,5 miljoner kronor, oräknat tillkommande slagavgifter på 18,75%. Några dussin utrop blev osålda och har därefter funnits till salu för estimerade belopp plus avgifter. Säsongen 2009/2010 rivstartade således och det kan vara intressant att botanisera i utbudet, reflektera över vissa objekt och marknadens reaktioner.

Anders Frösells samlargärning sträcker sig över mer än fyra decennier och kröns av hans efterlämnade vackra, betydande och omfattande samling av svenska medeltidsmynt – en av de främsta någonsin. Till allmän överraskning visade sig att även hans Gustav Vasa-samling var fyllig och inkluderade mycket rara objekt. Detsamma kännetecknade även utbudet av medaljer, varav en del är vda.

Samlingarna byggdes sakta men säkert upp på ett mycket kunnigt och medvetet sätt, strukturerat och syste-

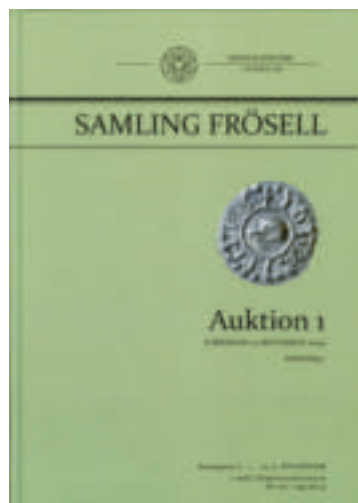
matiskt men också med ekonomiskt nödvändiga gallringar och urval. Katalogen är därför en mycket illustrativ och pedagogisk exponent av samlingsbara och överkomliga kvaliteter, grundtyper och intressanta varianter, förvärvade genom köp på auktioner och transaktioner med mynhandeln och privata samlare.

Man kan allmänt sett konstatera att – till skillnad från vasatidens och modernare mynts kvaliteter och förekomster – lejonparten av vikingatida och medeltida mynt härstammar från skattfynd, depåer och ensamfunna fynd. Dessa omständigheter präglar synen på den kvalitet som kan uttryckas i slitage respektive spår av den miljö i vilket det enskilda myntet kan ha ”överlevt”. Dessa omständigheter gör att det ofta är hårfina skillnader mellan uppfattningar om ett objekt är korroderat eller ej, har ”naturlig” patina och liknande. Skulle man dessutom införa en dialog med konserveringsbranschens företrädare, och ens försöka uppnå en konsensus kring synen på vacker patina kontra korrosion, skulle åsiktsskillnaderna bli flagranta!

Ett annat bedömningsfenomen är hur man konstaterar och beskriver grader av sällsynthet, d.v.s. i absoluta termer antal kända (av vem, när, var) exemplar, antal samlingsbara exemplar, kvalitativ rangordning, etc. Auktionsarrangören hade vid detta tillfälle valt ett försiktigt förhållningssätt till dessa nämnda faktorer, eftersom absoluta sanningar riskerar kritik.

Således rådde här ett särskilt tillfälle för kunniga och initierade samlare att med egna bedömningar avgöra och selektera vilka rariteter i ett eller annat avseende som kanske skulle vara avgörande för prioriteringar kring budgivning och köp. Potentiella köpare utan sådana förkunskaper och medvetenhet är utelämnade till sitt eget intresse och motivation, omvärld och intuition samt plånbokens vigr.

Anders Frösell tillhörde de ledande medeltidssamlarna i Sverige. När en så inflytelserik samlare lämnar arenan och en så representativ kollek-

tion åter ska fördelas på marknadens intressenter uppstår lätt vissa fenomen. En samling av Frösells dignitet är massiv, speciellt som den utbjuds allt på en gång.

Med nästan 400 utrop medeltid, framvaskat under många års samlargärning, uppstår för övriga aktiva samlare ett tungt dilemma. Det ena kruxet är av ekonomisk karaktär, där en rad angelägna köptillfällen passerar revy under loppet av några timmar och de flesta – givet en relativt begränsad kassa att handla för – måste sova i utbudet och överlägga med sig själv vilka prioriteringar och förvärvsnivåer som är hanterbara. Det andra kruxet är om några helt okända penningstarka köpare bestämmer sig att äntra marknaden vid utbudstillfället och utan rationella begränsningar köper vad som behagas och till vilket pris som helst. Strategiskt och taktiskt är det sådana överväganden som behöver göras när prioriteringar och alternativa scenarier ska iscensättas.

Auktionsallens tidvis över 150 närvarande kom laddade på många olika sätt. Specialsamlarna tenderar att ha gjort sin hemläxa och har ofta mycket förutbestämda uppfattningar om saker och ting, inklusive vad som är ett rimligt pris. Andra åter är opportunisterna och köper efter ingivelse och vartefter tappade chanser lämnar mer utrymme för nya budinitiativ. Detta gör förhandsgissningar om slutpriser osäkra och det är därför

Olof Skötkonung (ca 995-1022). Sigtuna. Penning. Lot 2.

Anund Jakob (1022-1050). Sigtuna. Penning. Lot 7.

Knut Eriksson (1167-1196). Svealand. Penning. Lot 8.

som även mycket fina objekt ibland kan överraska att ”gå billigt”, relativt sett. Efteranalysens krassa rationalitet är sällan nådig besluten fattade under stress! Men, man får finna tröst i att ”replay” aldrig kan ge de absoluta svaren i varje fall – det tillhör verklighetens dynamik.

Jag var bekant med Anders Frösell sedan 1970-talet, kontakterna kom och gick allteftersom våra samlarintressen korsade varandra, dock sällan på medeltidsområdet. Därför fick jag också inblickar i hans transaktioner och filosofi kring prioriteringar och bytestransaktioner.

Länge ansåg Anders att Olof Skötkonung-mynten kunde nedprioriteras eftersom ”de alltid kunde köpas för peng”. Periodvis hade han ett större antal men kunde också bestämma sig att omprioritera och vid något tillfälle hade han bara ett par stycken. I katalogen kunde nu beundras sex olika exemplar, varav en attraktion definitivt måste sägas vara den udda porträtttypen av antagne myntmästaren DREGR (THREGR), den av namnet att döma mest sannolike inhemske mestären. Övriga namn förefaller ju ha anglosaxiskt ursprung. Detta attraktiva exemplar, med fin proveniens, klubbades för 32.000 kr. Retrospektivt skulle detta typmynt kunna betinga det dubbla eller mer. En annan märkvärdighet, hybriderna med två fransidor – visserligen med betydande kantförlust, dock fortfarande med hög vikt (över 2 g!) – betingade 14.000 kr, omständigheter som framstår som både akademiskt intressanta och kan betraktas som ett fördelaktigt förvärv.

Historien om Anund Jakob

Ett återkommande och känslösamt samtalsämne var Frösells förhållande till Anund Jakobs mynt. Som bekant

är vilken mynttyp som helst, med eller utan Anunds namn, mycket sällan utbjuden till försäljning. Inte ens moderna tiders myntfynd sagda att härstamma från Baltikum har uppenbart ändrat särskilt mycket på förekomsten av Anund-mynt på privatmarknaden. En nuvarande uppfattning är att cirka 15 exemplar finns på privata händer. Själv har jag vid olika tillfällen innehaft åtminstone tre av dessa, varav två ”riktiga” med Anunds namn.

Vissa enskilda exemplar vars exklusiva provenienskedja kan spåras tillbaka till åtminstone 1800-talet har, när de enstaka gångerna bytt ägare, tenderat att betalas med för den tiden bland de högsta priserna för svenska mynt överhuvudtaget. Frösells exemplar etiketterat under rubriken Anund Jakob är dock en s.k. imitation vars stampkopplingar till ”riktiga, namngivna” Anund-mynt – indirekt – gör den ”riktig”. Anders hoppades under många år komma över en ”riktig” Anund, men han var aldrig villig att betala vad som krävdes när de få tillfällena yppades.

Frösell ansåg alltid att ”riktiga” Anund-exemplar var för högt prissatta och han hoppades att utbudet skulle öka så att en mer prisvärd möjlighet kunde uppstå – en i sig begriplig uppfattning som man lätt kan sympatisera med. Intressant nog var Anders villig att beträffande andra typmynt mobilisera sig till betydande belopp, men i fallet Anund blev hans fixa idé att inte betala för mycket. Det är därför med blandade känslor man kan filosofera över att Anders å ena sidan hade vissa bra typmynt i multipeldubbletter eller små variantsamlingar som aggregerat representerade betydande värden (därmed skulle han enkelt kunnat prioritera sig att ”ha råd ta kostnaden”) men vars signifikans inte kan mäta sig med en ”riktig” Anund.

Anders ändrade inte ståndpunkt ens när jag förtydligade min egen slutsats att det var under Anund som den standardiserade vikten på penningen introducerades – och därmed blev en riktig räknepening och vårt första, enligt dåvarande definition, riksmünt – annat än att han varmt gratulerade mig till en intressant akademisk och historisk observation och slutsats.

Företrädaren Olofs penningar (och diverse av Anunds imitationer och stampybrider) var ju mycket ore-gelbundna till vikten och deras värde, kan antas, bestämdes genom vägning snarare än räkning. Det klubbade priset på Anders ”Anund” – 56.000 kr – bekräftade denna gången att marknaden instämde i tolkningen av myntets betydelse, eller snarare, relativa insignifikans, inte minst förstärkt av dess konstaterbara undervikt.

Spännande brakteater

Ett av Frösells avgjort stolta resultat utgjordes av den vackra typologiska serien av brakteater från Knut Erikssons Svealandsperiod samt Lödöse. Eftersom de få aktiva avancerade medeltidssamlingarna antagligen överlag redan äger vissa av de svåra huvudtyperna, så uppstod under auktionen fördelaktiga köptillfällen för andra som inte har samma ambitionsnivå men likväl anser det vara trevligt att äga en fin liten representativ serie medeltida huvudtyper.

Sådana bra förvärv utgjordes av lot 8 och lot 16, klubbade för eller nästan till värderingarna, båda mycket bra typexemplar vars ensidiga motivbilder är av en beundransvärd plasticitet som sedan inte upprepas i motsvarande grad. Till denna kategori spännande symbolmynt måste räknas brakteaten med biskopskräklan (lot 19) för 30.000 kr samt den Lödöse-präglade lejonbrakteaten (27.000 kr).

Birger jarl (1248-1266). Lödöse.
Penning. Lot 37.

Magnus Eriksson (1319-1363). Oslo.
Penning. Lot 71.

Albrekt av Mecklenburg (1364-1389).
Stockholm. Örtug. Lot 165.

Magnus Eriksson (1319-1363).
Stockholm. Penning. Lot 113.

Bland 1200-talets brakteater måste beundras de båda Erik Knutsson-typerna från Lödöse (lot 24 respektive 25) som närmast dubblade sina utrop. Medeltidsdelens dyrbaraste objekt och klenod var Johan Sverkerssons "falk-brakteat"! Detta mynt representerar Anders samlarmässiga klimax. Det avbildas också som symbol i den publicerade dödsannonsen, sannolikt första gången något sådant skett.

Den slutgiltige köparen är inte känd som direkt medeltidssamlare utan typsamlare av generell natur. Emellertid satsade han allt krut på att bärga denna klenod, tillika katalogens omslagsmynt och lyckades med sitt uppsåt – för 132.000 kr, 10% över utropet. Möjligen fanns det konkurrenter som därefter fick trösta sig med icke så oävna Lödöse-brakteater med olika motiv såsom svärd, kyrka, fågel. Med få undantag dubblades utropen och flertalet såldes i prisintervallet 15.000-36.000 kronor.

Birger Jarl var representerad av en kantskadad s.k. B-brakteat, som en gång härstammat från Skokloster. Trots denna historiska antavla, kanske också på grund av ett högt startpris, klubbades den efter mycket tvekan till en köpare för utropets 35.000 kr. Ska man ha Birger Jarl representerad i regentlängden finns inte många exemplar att välja mellan. Sett i det perspektivet var detta mycket fördelaktigt, alltså trots skadan. Perioden Valdemar Birgersson och Magnus Ladulås representerades med ett trettiotal olika utrop, varav många rara och signifikanta typvarianter.

Lockande Magnus Eriksson-mynt

Ett särskilt specialområde som Anders Frösell lyckades mobilisera en riktig studiesamling med över 60 utrop avser perioden Magnus Eriksson (1319-1363). Gruppen inleddes med

den s.k. drottning Margaretas blygdenpenning, en ålderdomlig populärbenämning åsyftande fransidans motiv. Detta objekt var förmodligen det sista offentliga auktionsmyntet som Frösell under sina sista dagar med en kraftansträngning och obändig vilja absolut ville förvärva. Vi som var där minns hur han oväntat och inte utan föregående dramatik, stick i stäv med läkarens rekommendationer, lämnade sjukbädden och tog sig till Aurums auktion på Sjöfartshotellet i Gamla stan. Nu övertog en annan betydande medeltidssamlare ägandets stafettpinne för utropets 12.000 kr.

Att myntet allmänt betraktas som norskt med Oslo som föreslagen präglingsort bekom inte Anders, dels för att den ändå hör hemma i tiden, dels för att det ändå inte kunnat fastställas hur det förhåller sig med myntets ursprung, bortsett från det faktum att ingen känd mynträkning motsvarar penningens vikt och dimensioner i övrigt. Just att detta mynt i alla tider betraktats som en stor raritet och att framtida forskning kanske kan bringa ny klarhet i omständigheterna kring denna emission var avgörande för Anders drivkraft att säkerställa innehavet av också detta mynt. Därmed ansåg han sig inte behöva riskera att "i efterhand" ha gått miste om ett möjligt svenskt mynt eller hur nu tolkningen i framtiden skulle kunna bli. Samlarnaturen gick verkligen inte att ta fel på.

Övriga Magnus Eriksson-mynt utgör ett kalejdoskop av myntorter,

motiv i form av bokstäver, ansikten, kronor, lejon, brakteater såväl som dubbelsidiga. Allmänt sett kan man konstatera att kvaliteten på enskilda objekt ytterst sällan är bättre än 1+, men den personliga tolkningen kan variera avsevärt, så också köparnas intresse för denna myntperiod. Tre "kvalitetspärlor" kan exemplifieras: lot 76, 113 och 128. En valörklenod är lot nr 126, en obol (halvpenning) präglad i Söderköping, som trots sin "litenhet" (0,09 g) bytte ägare först när klubban föll på 30.000 kr.

Örtugens gåta

Numera anses vedertaget att Albrekt av Mecklenburg introducerade den första fastlandsörtugen, motsvarande 8 penningar. Man anser att förebilden utgörs av det till motiv och finvikt närliggande nordtyska wittenmyntet i silver. Denna sålunda attribuerade mynttypen har tre kronor på åtsidan samt omskriften MONETA ALBERTVS respektive REX DE SWECIA på myntets ömse sidor. Sakkunskapen har kännedom om fyra privatägda exemplar, varav detta härstammade från samlingarna Sjöberg och Svensson.

En typsamlare bärgade detta signifikanta mynt för i sammanhanget beskedliga 32.000 kr. Notabelt är dock att inget exemplar har hittats inom gränsen för det dåtida Sverige. Fyndexemplar är enbart kända från Danmark och Tyskland vilket skulle kunna indikera att de är slagna utomlands, möjligen som sold till Albrekts soldater. I så fall har vi att göra med Sveriges första på utländsk mark slagna mynt, detta dock innan vi hade egentliga besittningar. Detta lär i sig vara svårt att bekräfta.

En annan omständighet är i sammanhanget ännu mer intressant, nämligen att den gotländska mynt-

Karl Knutsson Bonde (1448---1470).
Söderköping. Örtug. Lot 215.

Hans (1497-1501). Stockholm.
Örtug. Lot 281.

Gotland. Visby. Örtug. Lot 353.

ningen kan uppvisa en samtida eller till och med tidigare myntning slagen till örtugens specifikation (eller wittenmyntets om man så vill). Frösell hade särskilt intresse för den tidiga gotländska myntningen och hans över 60 utrop omfattande Gotlandsavdelning innehåller kanske ett intressant nyckelmynt, nämligen lot 353, en örtug med ovanligt stor diameter och med närmast unikt utpräglade åt- och frånsidesmotiv samt speciella omskrifter. Vikten och den synbarligen höga silverhalten har onekligen mycket gemensamt med den kommande örtugsmyntningen enligt ovan.

Just detta gotländska mynt, särskilt omskrivet i en intressant artikel i Mynttidningen 1992:2, blev också föremål för en mellan mig och Anders Frösell intressant dialog. Under 1990-talets andra hälft uttryckte jag intresse att förvärva hans gotländska specialsamling och han medgav då en viss möjlighet att avyttra den. När vi så inledde prisdiskussioner centerades dessa snabbt kring just detta silvermynts egenart och signifikans. Övriga "gotlänningar" bleknade vid jämförelse. Småningom kom vi fram till två belopp, ett för hela Gotlandsgruppen "som jag kanske skulle vilja ha om jag vill eller behöver sälja" men också ett sexsiffrigt belopp enbart avseende just denna örtug. På hans direkta förfrågan förklarade jag mig villig att mobilisera detta belopp givet att han ville sälja. Från den dagen tänkte han säkert ett antal gånger på vad de alternativa intäkterna skulle kunna användas till för andra myntinköp, men något "avrop" kom aldrig.

Till min oförställda förvåning – och lycka – kunde jag så bärga denna i mina ögon klenod till ungefär en tiondel av vad den annars hade behövt kosta mig. Åter gör sig påmint

erfarna samlares visdomsord: Sälj när du får ett bra bud!

Medeltidens "stormyntsperiod"

Med örtugens inträde i myntsystemet fasas successivt signifikansen av de parallella brakteaternas ut. I stället dominerar snabbt halv- och helörtugarna transaktionshandeln och skatteindrivningen. Aktuella periodiska myntorter är Stockholm, Västerås, Söderköping, Kalmar samt Åbo.

Frösells samling innehöll många viktiga och kvalitativt respektabla exemplar och specialisterna höll sig framme. Fyra av Albrekts fem Kalmar-örtugar bärgades av samma köpare. Kristoffer av Bayerns ytterligt sällsynta Åbo-örtug, där bara ett stamplar kunnat påvisas för hela myntningen, klubbades för utropets 35.000 kronor. Lot 215, den till Söderköping förda örtugen med den intressanta och viktiga frånsides omskriftsvarianten MONETA SWEDHE inropades för 16.500 kronor. Interregnum-avdelningen omfattade två örtugar av största sällsyntet, den första gick för 34.000 medan den andra förblev osäld vid auktionen.

Sten Stures första örtug, utmärkt av frånsidans motiv med trekronors-sköld på stort kors, inropades av en storsamlare till fördelaktiga utropets 22.000 kr. Ett ovanligt välpräglat exemplar på stor och extremt precis cirkulär plants av vårt första årtalsförsedda örtugsmynt, med hela årtalet 1478, bärgades av en erfaren typsamlare för 11.000 kr. Sten Sture den äldre-avsnittet omfattade drygt 50 utrop, vilket säger mycket om dess typ- och variantbredd.

Kung Hans bjöd på två exemplar av örtugen varav den första, utrop 281, inropades av undertecknad. Till den hör en provenienshistoria som inte framgick av katalogen men som

för mig hade nostalgiska inslag som ytterligare motiverade mitt inköp. Örtugen har nämligen tillhört min far, Rune, som under tidigt 1960-tal förvärvade den som en del av en bra typsamling. På den tiden var inte kunskapen så stor om sällsynheter och värdena var blygsamma. Detta förändrades radikalt när Lars O. Lagerqvists beskrivande katalog med Harry Glücks värderingar kom ut på marknaden 1970. Under tidigt 1970-tal ville min far inrikta sig på riksdalrar och dukater, varvid han bestämde sig att avyttra bland annat detta exemplar. Jag var med och "tillfrågades" och blev alltså delaktig i detta beslut, då. Köpare var Olle Algård.

Några år senare dök örtugen upp på Ahlströms auktion 5, då Algård sålde en del av sina typ- och årtalsserier för att mobilisera kapital till de stundande Ekström-auktionerna. Det visade sig dock att Algård återköpte detta mynt eftersom marknaden då inte uppskattade det i lika hög grad som han själv. Några år senare inlämnades den på Per Österlund Myntauktioner AB i Borås men förblev osäld. Därefter köpte Anders Frösell den privat av Algård.

När Anders en del år senare visade mig detta exemplar kunde jag till hans glädje förse honom med dessa tilläggsuppgifter beträffande proveniensens. När så örtugen nu åter blev tillgänglig och mitt typmyntsintresse även omfattar utvalda medeltidsobjekt fann jag för gott att försöka bärga den, vilket alltså lyckades. Prisskillnaden efter drygt 35 år blev cirka fem gånger det ursprungliga försäljningspriset.

Sten Sture den yngres vackra örtug med årtalet 1512 var dessutom behäftad med ett radikalt gravörmisslag, nämligen ett felstavat regentnamn (TEEN utan ett föregående "S").

Ulrika Eleonora (1719-1720). Stockholm. 1 mark 1719. Lot 526.

Denna kuriositet blev säkert snabbt korrigerad och den aktuella stampen makulerad. En typsamlare ropade in denna lilla klenod för facila 23.000 kr. Under Svante Nilssons och Sten Stures perioder blir mynten märkbart tydligare präglade vilket framgår av Frösells utvalda mynt. På marknaden är Västerås-präglingarna mycket ovanliga. Frösells halvörtugar bär-gades fördelaktigt, lot 299 och lot 317 för utropens 12.000 respektive 15.000 kr.

Vasatidens klenoder

Auktionskatalogens överraskning var onekligen dess förteckning över inte mindre än drygt 60 Gustav Vasamynt. Avdelningen rivstartade med en svenskpräglad riktig s.k. Hedemora-klipping, 18 penningar, ett mynt som efterliknade de danska men starkt kopparhaltiga motsvarigheterna som kung Christian II översköljde Sverige med.

Detta exemplar härstammar från en samling i Skåne som storsamlaren Olle Algård under 1960-talet fick möjlighet att förvärva. Efter många år såldes den till K-E. Schmitz, vars samling sedan såldes under de famösa två auktionerna i Zürich 1989 och 1990 samt restmaterial på två auktioner i Kristianstad Numismatiska Förenings regi hösten 1990 och våren 1991. Vid auktionen i Zürich begav det sig inte bättre än att Olle Algård – som egentligen slutat samla mynt och avyttrat allt utom en liten samling klenodmynt – fick ett nostalgiskt ryck och ”återköpte” denna utsökta klipping. Algård kallade detta och några ytterligare inköp under auktionen för sina ”tröstpenningar”.

Några år senare när jag vid ett av flera tillfällen erbjöds att bese Algårds klenoder kom detta exemplar upp till

diskussion. Jag slogs nästan omkull av den plötsliga insikten och kombinationen av den historiska signifikansen, kvaliteten och Algårds erbjudande till mig att förvärva den. Algårds påslag var heller inte värre än att jag kunde reflektera på saken, mobilisera nödvändiga medel samt fullfölja förvärvet.

År 2002 förvärvade Frösell denna pjäs av mig. Det blev förmodligen startskottet för Anders satsning på Vasa-mynt. Trots klippingens litenhet var förmodligen Anders en av få som tillräckligt kunde uppskatta detta mynt och transaktionspriset vid denna tidpunkt. Säkert underlättade det att Anders var van att hantera och uppskatta de små medeltidsmynten. När så myntet nu blev tillgängligt igen visade det sig att klippingen inte blir kvar i Sverige utan erövrades av en äldre storsamlare från Finland som har verkligen sinne för historiska signifikanta objekt oavsett storlek och metall. Priset, 106.000 kr, var ganska exakt 50% upp från den senaste transaktionen.

Frösells uppenbara fascination för småmynt tog sig i övrigt uttryck under Vasa-avdelningen. Många fyrkar och örtugar slogs om uppmärksamheten, en del i kvalitet, andra åter på grund av stor sällsynthet. Ett av auktionens fynd var onekligen den trevliga örtugen från Gustavs tidiga regeringsår med ett krönt ”G” på åtsidan. Detta, det veterligt enda privatägda exemplaret, dessutom i vacker och tydlig kvalitet, inropades av en specialsamlare för klubbade facila 16.000 kr.

Ett annat vackert mynt var penningen från Svartsjö 1547. Att Frösell dessutom hade ytterligare ett exemplar, men från 1546, gjorde inte intrycket sämre även om kvaliteten var notabelt så. Förstnämnda såldes till Finland för 41.000 kr, medan den sämre inte såldes ens för utropet 20.000 kr. Några utrop senare klubbades en vacker 2-öresklipping präglad i Åbo 1556, en av de absolut bästa i privat ägo, för 60.000 kr.

Dessa uppräknade småmynt ut-

Gustav I Vasa (1523-1560). Västerås. I katalogen beskriven som ½ mark 1540, tennslag. Lot 422.

gjorde samtliga del av en samling som Frösell lyckades förvärva 2007. Det intressanta var att dessa exemplar aldrig noterats eller uppenbart räknats av nutida samlare och alltså fram till nu varit fullständigt okända. Att sådana upptäckter fortfarande kan hända är synnerligen förvånande. Frösell var dock att gratulera till sitt väderkorn och förmåga att bärga denna anonyma samling.

På denna avdelning erbjöds också ett par riktiga lottsedlar, nämligen lot 422, Västerås ½-mark 1540, beskriven som *Tennslag*, samt lot 440 Åbo 16 öre klipping 1557, beskriven som *Gammal blykopia*. Den förstnämnda är klart underviktig, närmast till hälften av den ordinarie vikten, givet att den är i silver. Klippingen är däremot med några gram överviktig ett normalt silverexemplar.

Intressant nog vet vi att Frösell köpte in ½-marken som och själv ansåg den vara ett äkta mynt, förmodligen utan att reflektera över vikten eller metallen. Den både ser ut att vara och av allt att döma är präglad, blott vikten skvallrar om att något inte stämmer. Metallanalys har därefter gjorts som visar att myntet faktiskt är av fullödig silver och av normal halt, så man kan betrakta detta mynt dels som äkta, dels utgörande en ny valör. Detta föranleder den intressanta frågan om myntet representerar en annan valör (1/4 mark) eller om den av misstag präglats på ämnestjocklek avsedd för 2-ören.

Oavsett hur det verkligen förhåller sig kommer detta objekt att låta tala om sig framöver. I sammanhanget förtjänar omnämnas att det är känt exemplar av Svartsjöpräglade åtminstone 1-marker, i genuint silver

Polens seger över Ryssland vid Smolensk. Silver.

Konstnär: Sebastian Dattler (1586-1657).
Diameter 79 mm. Lot 724.

men cirka 4 g underviktiga det reguljära myntet, jag har själv haft ett sådant märkligt exemplar. Beträffande klippingen blir man lika konfunderad, främst av att den är väl cirkulerad, inte förefaller gjuten och antingen kan vara slagen i annan haltlegering (därav övervikten) eller utgöra exempel på en mer eller mindre samtida förfälskning. Även här har icke-förstörande haltanalys genomförts som bekräftar att materialet verkligen är bly. Intressant nog kan konstateras att den har ettpräglat exemplars alla karaktärstiktor och inte är gjuten.

Detta är också exempel på charmen med myntsamlandet, att vara kritisk med öga och kunskap samt i osäkra fall använda moderna analysverktyg för att reducera de spekulativa bedömningarna. Köparen är densamma för båda exemplaren och lär åtminstone ha bärgat två fina och intressanta akademiska objekt, måhända med ett större mervärde den dagen frågetecknen skingrats.

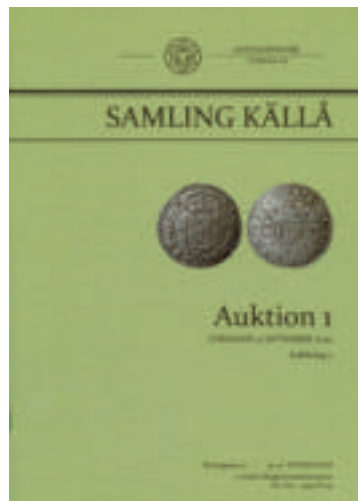
Medaljer och andra ting

Förhandsspekulationerna sade att medeltidsavdelningen skulle inbringa lejonparten av auktionsresultatet. Emellertid visade det sig att Frösell också hade en hel del modernare mynt och medaljer, flertalet ärvda från hans morfar Henry Sandin, som var aktiv under 1900-talets första tredjedel. Vad som nu illustrerades var en ganska hygglig svensk typmyntssamling med betoning på riksdalrar, en del dukater och smärre mindre mynt, dock inga stora rariteter eller, med några undantag, högre kvaliteter. Marknaden visste dock att uppskatta detta utbud och när den andra hälften av auktionen var bortklubbad skulle den avdelningen visa sig överstiga medeltidsavdelningens säljvärde med över 20%. En av de pärlor som ändå måste framhållas var Ulrika Eleonoras 1-mark 1719, ett verkligt utsökt exemplar som klubbades för 15.500 kr till en myntsamlande handlare.

I övrigt särskilt överraskande var ett antal medaljer av svensk och internationell signifikans samt i många fall av enastående hög kvalitet. Vinnare, tillika auktionens högst betalda objekt, var den stora och tunga silvermedaljen av Dattler över Polens seger över Ryssland vid Smolensk. Denna tunga pjäs, med senaste uppnådda toppris från Bondeauktionen i Tyskland 2008 motsvarande 440.000 kr, nådde här och nu bara 162.000 kr, till en svensk budgivares i telefon oförställda lycka.

En annan notabel försäljning var en av Anders mycket omhuldad medalj, nämligen Sveriges första, framställd till begravningen av Gustav Vasa. Denna silverstöpta medalj klubbades för 19.500 kr. En från samma epok härstammande medalj i guld, mycket sliten men identifierbar, kom från Danmark under Christian III och gjord av Jacob Binck, klubbades för 32.000 kr. En restavdelning polletter, som inte kom med i den 28 mars i Uppsala avhållna specialauktionen, glädde några entusiaster.

Mynten är fotade av Kenneth Jonsson.

Samling Källå

En i Linköping och nu till åren kommen entusiastisk myntsamlare (Lennart Källå), främst av kvalitetsmynt, hade valt att avveckla de sista delarna genom det nya auktionsföretagets försorg. Från sin ursprungliga omfattning med långa serier årgångsmynt i utvalda kvaliteter från Bernadotteperioden, som avyttrats underhand, kvarstod nu en i stort sett regentsamling om 46 utrop med ett eller flera toppexemplar från respektive kung och drottning.

Det gick inte att ta miste på samlarens öga för kvalitet. Dock kunde man också konstatera att vissa mynt varit utsatta för den typ av rengöring som befriar ytan från all patina, ett ideal som gillades under 1960-talet men som nu för tiden inte alla dagens samlare kan förlika sig med. Detta är ibland skillnaden mellan ett högt pris och ett riktigt toppris, nämligen hur den genuina myntytan och patinan uppfattas. Vissa samlare avvisar kategoriskt rengjorda mynt, andra åter är mer toleranta och avgör sin inställning från fall till fall.

Den nu utbudna restsamlingen av det bästa innehöll dock många godbitar som samlarna gärna stred om. Exempelvis kan framhållas Gustav Vasas örtug med årtalet 1543, en viktig raritet och i mycket gott skick, som klubbades till en specialsamlare för 15.500 kr. Det magnifika 2-ört

från Johan III, 1571, ingen stor sällsynthet men i detta gudomliga skick klubbades till skriftlig anbudsgivare för 10.500 kr.

Prisraketen blev dock auktionskatalogens omslagsmynt, det underbara öret i silver 1603, fullständigt ocirkulerat och med finaste silverytan bevarad. Detta "noll-exemplar" genererade många förhandspekulationer. Inte minst blev undertecknad tillfrågad av hugade köpare vad jag trodde. Det var ganska lätt att säga dubbla utropet, alltså från estimeringens 12.000-kronorsnivå. Detta besked fick den senare vinnande köparen att först blekna och sedan gå flera varv i lokalen i mentala förberedelser. När det så var dags att budstrida fick han bästa tänkbara motstånd av den som tidigare köpt Frösell-katalogens omslagsmynt, en som regel mycket envis budgivare, när det verkligen gäller. När allt småningom var sagt och gjort gick klubban i bordet för rekordpriset 33.000 kr – plus 18,75% påslag. Till och med säljaren var märkbart nöjd, kan man tänka sig!

Bland övriga Källå-pärlor minns man med välbehagliga rysningar silveröret 1636, slaget i Göteborg, ett av de bästa kända som typ. Estimeringens 3.000 kr omvandlades snabbt till i stort sett 10.000 kr när klubban och påslaget räknas samman. ½-skillingen 1809 i synnerligen orört skick klubbades för hela 2.700 kr och Karl XIII:s mycket välpräglade skilling 1812 fick en ny toppnotering vid klubbslagets 5.200 kr.

Avdelningens möjligen mest underskattade klenod, åtminstone sett

i ett kvalitetsperspektiv, måste sägas vara den danska penningen 1546 som, samtidigt med Gustav Vasas Svartsjöpräglade penningar, den tidens lägsta valör, överlevt århundraden i ett formidabelt genuint silverglänsande nyskick. Att det bjöds ut som auktionsdagens näst sista nummer, när alla vara slutkörda och pengarna tröt, bidrog säkert till att objektet stannade på beskedliga 7.500 kr. I mindre konkurrens och framhållen som den primadonna myntet är skulle prisbilden kunnat bli helt annorlunda. Den nye ägaren kan säkert uppskatta förvärvets alla kvaliteter!

Slutintryck

Marknadens respons på dessa auktioner måste anses vara gedigen. När specialsamlingar som dessa kommer ut samtidigt och allt ska säljas på en gång gör sig köparnas begränsade ekonomi förr eller senare gällande.

Eftersom en optimering av säljresultat inte enbart beror på det enskilda arrangemanget, utan även på hur andra intilliggande attraktiva och konkurrerande auktioner och utbud i mynthandeln uppenbarar sig före och efter, är det svårt att bedöma om resultatet skulle blivit annorlunda vid en uppdelning av materialet på flera auktioner. Samtidigt måste man tillgodose säljarnas intresse att göra avslut, kanske på bekostnad av tänkbara högre bud om materialet fördelats på flera tillfällen. I alla händelser är den dokumentära efterbörden i form av välillustrerade auktionskataloger ett viktigt resultat och en angenäm referensläsning många år efteråt.

Denna första auktion hanterades mycket smidigt och med ett väl fungerande arrangörsteam lett av företagets vd Dan Carlberg. Auktionsdagens erfarna klubbsvingare, Bosse Tellström, fullgjorde sin uppgift med sedvanlig ackuratess och pregnans. Gästgivaren skötte lunchserveringen med den äran, med lagom husmansbetoning och dricka efter önskemål.

Den valda auktionslokalen i Garnisonen var ljus och logistiskt lämplig i närheten av SNF:s kansli, där visning, fakturering, betalning och utlämning kunde ske. I en eftermiddagspaus bjöds det även på champagne eller alkoholfritt, allt för att manifestera evenemangets betydelse och stimulera kunderna till förnyad köplust.

Frösells närvarande familjemedlemmar kunde nöjda konstatera att försäljningen gått över förväntan och att de hemvändande samlarna fått med sig både goda minnen, erfarenheter och en och annan hård sak i påsarna att i sin tur förvalta!

Per-Göran Carlsson

Strandbergs Mynthandel & Aktiesamlaren AB

Värderar, köper och säljer mynt, ordnar, medaljer, aktiebrev, sedlar, äldre handlingar m.m.

www.aktiesamlaren.se

Arsenalsgatan 6 • Box 7377 • 103 91 Stockholm
Tel. 08-611 01 10 • Fax 08-611 32 95

MYNTMÄSSA I BORLÄNGE

Lördag 27 mars 2010
kl. 10.00 – 16.00

Liljegården
Borganäsvägen 22

Falu-Borlänge Myntklubb

fb.myntklubb@gmail.com
www.fb-myntklubb.se

Bli medlem i

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Årsavgiften är 250 kr.
Som medlem får Du SNT automatiskt!

Du kan också prenumerera på SNT
för endast 200 kr per år.

www.numismatik.se

Vackra assignationer från Kungl. Generaltull- styrelsen

Bruket att använda assignationer som betalningsmedel – checkar – på tillgodohavanden i Riksbanken började redan från bankens start 1668. Detta blev en av konsekvenserna av att utgivandet av sedlar förbjöds av riksdagen under bankens första fyrtio år.

MÅNGA ASSIGNATIONER, särskilt under perioden 1820-1850-talen, hade fasta tryckta belopp på 20 riksdaler banko. Andra assignationer utfärdades utan angivet belopp. Där kunde tecknaren skriva ett eget valfritt belopp. Det viktiga var emellertid att summan motsvarade företagets eller institutionens tillgodohavande i Riksbanken.

I Kungl. Myntkabinetts samlingar finns ett antal assignationer från olika utgivare. Flertalet är tryckta under 1800-talets första hälft. Det finns emellertid också en del yngre assignationer. Två sådana är utgivna av Kungl. Generaltullstyrelsen åren 1857 respektive 1872.

Den förstnämnda har svart tryck på grönt papper och den vackra klassiska formuleringen:

Herrar Commissarier i Rikets Ständers Bank behagade för Kongl. General Tull-Styrelsens Räkning No 1. låta utbetala ...

Just denna assignation har nummer 162 och ett utskrivet belopp på 360 riksdaler banko. Den är daterad den 1 april 1857 (observera att räkningen i riksdaler banko upphörde i och med 1855 års förordning om rikets mynt – det skulle dock dröja ända till 1858 innan några sedlar med valörer i riksdaler riksmünt uppträdde på marknaden). Assignationen är kopplad till tullen i Söderhamn. Stämplad rakt över texten med ordet INLÖST upprepat flera gånger.

Den yngre assignationen från 11 juni 1872 är rikt dekorerad och har

Assignation på 360 riksdaler banko utfärdad 1 april 1857. Foto: KMK.

Assignation på 620 riksdaler riksmünt utfärdad 11 juni 1872. Foto: KMK.

färger i rosa, lila och ljusblått. Dess nummer är 131 och beloppet lyder på 620 riksdaler riksmünt. Även denna assignation har fått en tvärgående stämpel i blått bläck med ordet INLÖST upprepat fyra gånger. Längs med vänstra kortsidan finns utskrivet med bläck: *Tullstationen i Sandhamn.*

Ian Wiséhn

KUNGL. MYNTKABINETTET

har öppet varje dag kl. 10-16
men är stängt följande dagar
under julhelgen:

*Julafton
Juldagen
Nyårsafton
Nyårsdagen*

”LAXAR” – de skära tusenlapparna

Här ovan visas framsidan på vår sista 1000-kronorssedel av 1890 års typ, men efter att dess blå färg valts bort. Förklaringen till den rosa färgen, och den därpå följande folkliga benämningen ”laxar”, är att också 100-kronorssedeln var blå och hade även i övrigt ungefär samma utseende. De var alltför lätta att förväxla och 1909 tillkom den svagt röda färgen på den högre valören. Nu skulle det bli omöjligt att ta fel!

I SNT 2009:4 och 7 har Ian Wiséhn skrivit om förslagen till de nya 1000-kronorssedlar som presenterades 1877 och i början av 1880-talet. Förslagen ratades, men man behövde alltså en ny, stor sedel.

Sedan 1874, året efter övergången till kronor och ören, hade vi en 1000-kronorssedel som pryddes av stora riksvapnet. Sedeln var tryckt på vitt, handgjort finpapper. Den hade svart tryck och gul ram. Den utgavs ända fram till 1893, trots försök att byta ut den mot en ny sedel som var svart att efterapa på fotografisk väg.

Den 1000-kronorssedel av 1890 års typ som så småningom fann Bankofullmäktiges gillande och gavs ut (från 1894) blev en riktig långkörare, kan man väl säga. Vacker är den också, med en sittande Moder Svea längs ned i högra hörnet. Vattenmärket, i form av ett Mercurius-huvud, är inte så väl synligt för blotta ögat men finns ändå där som en av säkerhetsåtgärderna mot förfälskning liksom de röda säkerhetsfibrerna i papperet.

Färgen är blåaktig, åtminstone på alla dem som trycktes fram till 1909. År 1907 kom även en ny variant med guilloche i rödbrun och grön färg. Ett par år senare, 1909, började sedeln tryckas på rödaktigt papper och med blå säkerhetsfibrer. År 1918 förändrades tryck och text något, från 1932 likaså. Under andra världskriget och några år därefter utgavs ingen sedel om 1000 kronor. Först 1950 återkom den, nu på maskintillverkat papper.

Det är den rödaktiga – eller rosa, skära om man så vill – sedelvarianten från 1909 och framåt, som givit

upphov till den folkliga benämningen ”laxar”. Sedeln är stor och avlång, hela 210x121 mm. Om man viker den på längden tre gånger så får den samma mått som en halv 100-kronorssedel. Men så var den också av en då mycket hög valör. Den som utgavs 1909 hade ett värde motsvarande drygt 44.000 kronor i dag, den från 1950 ”endast” drygt 16.000 kronor.

Tryckplåtarna till sedlarna av 1890 års typ graverades efter förslag av Jacob Bagge. Konstnär bakom Moder Svea på sedeln är Julius Kronberg. Bilden ska vara en personifikation av Sverige och tillkom redan på Karl XII:s nödmynt med ”Publica fide” år 1716. Förmodligen var det medaljgravören Arvid Karlsteen som graverade denna efter engelsk förebild, ”Britannia”. På sedlar förekom symbolen i vitstämpeln på Riksbankens transportsedlar redan från 1747.

Mercuriushuvudet i vattenstämpeln sägs ha formats efter en vaxmodell skapad under ledning av Lea Ahlborn. Carl Wallentin var föreståndare vid

De skära tusenlapparna från 1900-talets första hälft kallades allmänt för "laxar". Till höger ses SFS nr 88 från 1909 där beslutet om de ljusröda sedlarna kungörs. De två riktiga laxarna på den infällda bilden bärs stolt upp av min morfar, fiskaren Bernhard Lundqvist från Älvkarleby. Skannat av författaren.

Tumba bruk 1931-1944. (Det var han som tog initiativet till att bygga upp det gamla bruksmuseet, föregångaren till dagens Tumba Bruksmuseum.) I ett brev daterat 24 mars 1947 från Carl Wallentin till riksbankssekreterare Jacob Hagströmer skriver han att "gamla Tumbabor" omtalade följande:

... Det berättades, att vid tiden 1891-92 tillverkades många prov med skilda vattenmärken i sedelpapperet, utan att godkännas, men så till sist inkom förslag från Banken till bruket, att som ytterligare ett prov, skulle sedelpapper tillverkas med vattrade våglinjer och merkurihuvud infattat i ovalt fält i nedra, vänstra hörnet av blanketten.

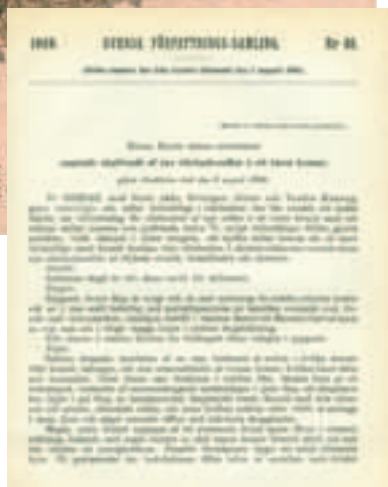
En miniatyrbyst av Mercurius sändes fr. Riksbanken till bruket – den finnes kvar vid bruket ännu – och med denna som förebild, skulle metalldukens vattenmärke präglas av dåvarande formbindaren vid bruket, N. J. Stenbäck. För erhållande av undervisning i modelleringskonsten vände sig S. till dåvarande gravören vid Kungl. myntverket, Lea Ahlborn, och under hennes ledning framställdes de modelleringar i vax som finnes förvarade i brukets arkiv ...

Men åter till "laxarnas" tillkomst några år senare. Vid Bankofullmäktiges sammanträde den 4 mars 1909 hade inspekterande fullmäktigen för Tumba bruk, Olof Jonsson, meddelat att 1000-kronorssedlarna alltför lätt förväxlades med 100-kronorssedlar. Färgen på dem, liksom på 10-kronorssedeln, var densamma.

Av den anledningen beslöt Bankofullmäktige att färgen på 1000-kronorssedlarna skulle ändras från svagt blå till svagt röd (rosa). Och den 6 augusti 1909 fattades beslut enligt Kungl. maj:ts nådiga kungörelse om tillverkning "af nya sedlar å ett tusen kronor". De utgavs från 28 oktober, då förrådet av de blå sedlarna i stort sett var slut och de nya omedelbart kunde prånglas ut.

1000-kronorssedlarna kom att kallas "laxar" i folkmun. Jämförelsen är förstås att laxen efter tillagning antar en skär färg.

Benämningen används än i dag. Men få vet varifrån den kommer, särskilt som det inte finns en enda sedel

numera som ens vagt påminner om en lax. Den gamla rosa sedeln kallades på sin tid även "skär" eller "skäring" men också för "räka". "Tegel" eller "tegelsten" var andra benämningar, liksom "röd", "röding" och "rödsjal". Många benämningar på en sedel som inte kan ha varit så vanlig bland allmänheten. Först 31 december 1987 blev den ogiltigt betalningsmedel.

Endast "laxar" består och har till och med överförts på summan tusen kronor i allmänhet, inte bara på själva sedeln. Med tio laxar menas tiotusen kronor.

Monica Golabiewski Lannby

Referenser

- KMK-TBM arkiv.
- Lindgren, T.: *Riksbankens sedelhistoria 1668-1968*. 1968.
- Rosenqvist, M.: *Sveriges färgsedlar utgivna av Riksbanken 1835-2008*. 2009.
- Wallén, L.: *Sveriges sedlar*. 1984.

Huvudkatalogen återfunnen

Ett bidrag till Hammerforskningen

Av Jan Peder Lamm

Först som sist vill jag tacka Ian Wiséhn för hans trevliga artikel i SNT 2009:6 om ”Christian Hammer – mannen som samlade på allt”. Sist vill jag i August Blanches och den norske konsthistorikern Lorentz Dietrichsons (1834-1917) sällskap bjuda både Ian och alla övriga läsare på ett besök hemma hos Christian Hammer på den tiden då han som bäst höll på att bygga upp sin samling. Kanske fick de då också se på några godbitar ur hans stora myntkollektion.

MEN INNAN VI BEGER OSS till Hammer, några ord om hans sedermera så tragiskt skingrade samling. Inte bara denna kom att spridas för himmelens alla vindar vid ett otal auktioner i Köln och i Stockholm, utan även dess handskrivna huvudkatalog gick samma väg. Frågan om dess öde har ständigt behandlats i den ganska omfattande Hammerlitteratur som skapats genom åren. Många tror att katalogen fortfarande är försvunnen, också Ian Wiséhn har hittills levt i den villfarelsen. Så är emellertid inte fallet.

Genom ett detektivarbete lyckades undertecknad att i samarbete med författaren och konsthistorikern Bo Grandin spåra vad som hade hänt med den. Anledningen till att vi gjorde våra efterforskningar var en förfrågan 1983 från British Museum, som gärna ville få reda på proveniensen för några folkvandringstida dräktspännen som den engelske storsamlaren James Curle förvärvat på en av de Hammerska auktionerna.

Vi fann att den föregivet 18 volymer stora huvudkatalogen gått under klubban på Stockholms auktionsverk den 11 maj 1927. Detta föranledde mig att göra en efterlysning i verkets bokauktionskatalog nr 9 1983, medan Bo Grandin gjorde detsamma i en intresseväckande artikel i Dagens Nyheter. Därigenom fick vi omgående besked att 14 volymer fanns i behåll

men fördelade mellan Nationalmuseum, Nordiska museet och Stockholms stadsarkiv. Vart de resterande tagit vägen förblir en gåta, men kanske sitter någon av SNT:s läsare inne med svaret?

Tyvärr har återfyndet inte motsvarat de stora förhoppningar som ställdes att i detsamma hitta rikligt med proveniensuppgifter på de i samlingen ingående föremålen. Hammer och hans rådgivare insåg uppenbarligen inte betydelsen av att noga anteckna sådana detaljer. Men en hel del kan man ändå hitta, särskilt om föremålen tillhört kungliga personer.

Personligen var jag särskilt intresserad av Volym I, *Antiquiteter*. Denna visade sig vara ett undantag med talrika proveniensuppgifter hämtade ur katalogerna till de många privat-samlingar av fornsaker som Hammer köpt upp. Antiquiteterna har jag närmare behandlat i ett antal uppsatser. Till huvudkatalogen som sådan avser jag att återkomma genom en utredning i tidskriften *Fornvännen*.

OCH NU LÄMNAR JAG ORDET till Lorentz Dietrichson genom att citera vad han skrivit om besöket hos Christian Hammer. Det skedde 1858.

Från Hedlund i Göteborg hade jag äfven fått med mig en rekommendationsskrifvelse till August Blanche, men träffade honom inte hemma. En afton blef jag emellertid presenterad för honom i Strömparterren, där han enligt sin vana satt och inmundigade sin lilla »sommartoddy». Då vi hade kommit i språk och blifvit ensamma, sade han »Är ni ledig i afton? Nå – det var bra; då skall jag introducera er på ett ställe, som ni inte skall glömma så fort – har ni lust att gå med till Golconda?»

»Jag känner bara ett Golconda», sade jag »och det gulderlandet ligger väl långt borta; men namnet lockar

Jan Peder Lamm, den ena av 1983 års ”detektiver”, med merparten av den Hammerska samlingens till största delen återfunna huvudkatalog.
Foto: Bengt A. Lundberg.

mig, och i herr auditörens sällskap går jag gärna hur långt som hälst». – »Kom då», sade han leende, »det är redan sent».

Vi togo vägen om Fredsgatan ner till Rosenbad vid Norrström. »Vi går till ett hemligt sällskap», hviskade han skälmaktigt, i det han bultade tre hårda slag på en liten dörr – det lät nästan som en frimurarsignal. Dörren öppnades af en yngre man med blonda mustascher och ljust hår – det ser ungefär likadant ut än i dag, om än det blonda nu blifvit hvitt. »Det är Golcondas vaktmästare», sade Blanche, i det han tillika nämnde mitt namn för den bugande vaktmästaren. Jag såg, att den blonde mannen log, och anade en mystifikation. Vaktmästaren bad oss lägga af ytterkläderna i sidorummet, hvarefter han blef stående vid dörren.

Blanche och jag begäfvoo oss upp i andra våningen, under det vi hörde tre nya slag på dörren och sågo vaktmästaren öppna den. Ofvanpå stego vi in i en stor salong, och sannerligen, namnet »Golconda» syntes mig inte öfverdrifvet för den prakt, som här mötte ögat från. alla väggar, från bord och etagerer, en smakfull rikedom af vaser, ur, byster, lampor, porsliner, mattor, vapen, uppsatser af guld och silfver, allt som nämnas kan, under det gamla holländska och italienska målningar blickade ned från väggarna. Salongen var afdelad i tre delar genom en bokhylla med böcker

i praktband mellan första och andra och en orgel – tror jag det var – mellan andra och tredje afdelningen. Vål hette detta ställe med rätta »Golconda», i synnerhet för mig, som ju ännu inte hade sett särdeles mycket af världen – men äfventyret skulle bli ännu intressantare.

I den innersta afdelningen, där en lampa med skärm spred ett dämpadt kulört ljus öfver pianot, satt en dam på en divan. Blanche presenterade mig för henne: »Fröken Louise Michal (sångerskan, sedermera fru Michaeli) som jag nyligen hört i »Norma» och »Oberon», och i skymningsljuset inträdde från nästa rum en strålande, imponant skönhet: »Fru Zelma Hedin!» – som jag nyss hade sett i en af hennes glansroller.

Efter hand samlades här ett sällskap af nästan allt hvad Stockholms teatrar och dramatiska litteratur ägde af storheter. – Svante Hedin blixtrade med sina roliga vitsar, Wilhelm Almlöf – »Sveriges Talma» (Knut Almlöfs far) – och Dahlqvist råkade jag, om jag minns rätt, den kvällen för första gången – åtskilliga af de dramatiska författarna träffade jag senare på nytt i »Gröna stugan». Där musicerades, deklamerades och konverserades, tills »vaktmästaren» trädde in och anmälde, att supén var serverad – och det med en säkerhet och i en ton, som ingalunda tycktes lämpa sig för en vaktmästare, snarare för en värd.

Till min häpnad – som jag dock lyckligtvis behöll för mig själf – bjöd han mig därefter armen och förde mig ner till matsalen på nedra boten. Under vägen växlade jag några ord med honom, – men min häpnad steg, då han svarade mig på renaste norska. På min tillfrågan förklarade han sig också vara från Hedemarken. Blanche log småslugt, när jag passerade honom. Under supén deltog »vaktmästaren» lifligt i konversationen. Då skenade min nyfikenhet i väg med mig, jag gick fram till Blanche och sade: »Nu tycker jag ni har satt min nyfikenhet på prof tillräckligt – nu kunde ni gärna vara så vänlig att säga mig hvar vi är och hvem 'vaktmästaren' är». »Han är Golcondas ägare och herre», svarade Blanche, »men vill ni veta närmare besked och upptagas i vårt brödraskap, så får vi först dricka brorskål». Det mötte

Christian Hammers kataloger.

Foto: Bengt A. Lundberg.

naturligtvis intet hinder från den tjugofyraåriga unge mannens sida att dricka brorskål med den berömda författaren.

Därpå slog vi oss ned på en divan och Blanche fortsatte: »Vaktmästaren äger, som sagdt, detta hus och dessa omätligt rika samlingar, de rikaste i Sverige, och här samlar han, som du ser, en utvald societet i sitt Golconda – han är för öfrigt din landsman, född på Storhamar gård, och kallar sig efter denna: juveleren Christian Hammer».

Nu känner hela världen de »Hammerska samlingarna», men på den tiden fanns det inte många som visste om dem. Längre fram växte samlingarna i sådan grad, att det inte vidare kunde bli fråga om någon dekorativ uppställning eller något sällskapslif i de öfverfyllda salarna och »Golconda» blef »Hammers museum».

Källor och litteratur

Dietrichson, L.: *En norrmans minnen från Sverige*. Stockholm 1901, s. 47-50.

Grandien, B.: Gubben Hummels katalog. *Dagens Nyheter* 5 oktober 1983.

— Fem luntor funna! *Dagens Nyheter* 12 oktober 1983.

Lamm, J. P.: Gotländskt ur den Hammerska samlingen. *Gotländskt Arkiv* 1984, s. 179-86.

— Das Antiken-Cabinet der Sammlung Christian Hammer und ihr wiedergefundener Hauptkatalog. Eine Möglichkeit zur Provenienzbestimmung von schwedischen Altsachen in deutschen Museumssammlungen. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 14 (1984) Mainz, s. 49-52.

— Värmländskt ur den Hammerska samlingen. Till Gunborg. *Arkeologiska samtal. Stockholm Archaeological Reports* 33, 1997, s. 539-48.

Wiséhn, I.: Christian Hammer – mannen som samlade på allt, *SNT* 2009:6, s. 132-36 och där angiven litteratur.

För 100 år sedan

Svenska Numismatiska Föreningen hade på onsdagen på restaurant Metropol sitt sista klubbssammanträde för året under ordförandeskap af major Lilienberg. Härvid diskuterades frågan om hvilket var Sveriges äldsta mynt. Grosshandlare Carl Lundström visade en samling sällsynta mynt från Gustaf Adolfs tid, hufvudsakligast från 1627.

Ur Wedbergs klippsamling 1909

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt Sedlar Medaljer
Ordnar Nålmarken

Öppetider:
Vardagar 10.00 – 18.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Myntklubben Skilling Banco

är en klubb för alla som är intresserade av gamla mynt, sedlar och medaljer m.m. Vi träffas en gång i månaden. Klubben anordnar föredrag, myntauktioner och resor till andra myntklubbar och olika museer.

Hösten 2009

10/12 Diskussionsafton.

Tag med ett numismatiskt objekt som du vill diskutera eller berätta om. Julbord.

Våren 2010

21/1 Torbjörn Lindström:

Grekiska dekadrachmer.

11/2 Sven Arweson:

Annorlunda betalningsmedel.

Möteslokal:

ABF (Sparbankshuset),
Snickaregatan 20, Linköping,
konferensrum Linnéan,
plan 3, kl. 18.30-22.00.

www.mksb.se

”DU SOM TRYCKER SEDLAR HAR VÄL GOTT OM PENGAR?”

Sedeltryckaren Hjalmar Kullberg
intervjuad av pressen

Det finns inga tryckta memoarer skrivna av personer som arbetat vid Riksbankens sedeltryckeri. Detta innebär att deras erfarenheter inte lever vidare samt att de själva med tiden glöms bort. Av den anledningen är det till stor nytta och glädje när journalister vid särskilda tillfällen intervjuat anställda vid sedeltryckeriet och myntverket.

En man som blev riktigt uppmärksammad av pressen var faktorn vid sedeltryckeriet, Hjalmar Kullberg. I samband med 65-årsdagen den 3 november 1942 och pensioneringen 15 maj 1943 blev han kontaktad av olika journalister. Då hade han under femtiotvå år befunnit sig i närheten av nytryckta sedlar. Faktor Kullberg hade tjänstgjort på tre avdelningar i sedeltryckeriet: koppartrycket, boktryckeriet och ståltryckeriet. För hans del handlade det inte bara om sedlar utan också om de blanketter, obligationer och statliga stämpel som blev till där.

Hjalmar Kullberg fick uppleva många förändringar under sin långa tid på sedeltryckeriet. Vid början av 1910-talet fanns till exempel ännu några handpressar kvar. Då trycktes allra högst 3.000 ark med åtta sedlar vardera på en dag. När man sedan fick rotationspressar gjorde man 9.000 ark om dagen med arton sedlar på varje ark!

”Vad händer om ett ark går sönder?” undrade reportern från Dagens Nyheter (31/3-1943). ”Det inträffar lyckligtvis inte så ofta, men skulle olyckan vara framme ordentligt, så att ett ark smulas sönder, får man inte unna sig någon rast eller ro förän varenda liten bit kommit till rätta och klistrats upp. Det är den sträng-

aste kontroll, men så har det heller inte hänt att en enda sedel förkommit under hela min tjänstgöring. Vi ha förstås bara betrott folk, som väljs ut efter rekommendationer, och det är inte ovanligt att yrket går i arv. Själv kom jag till sedeltryckeriet, därför att min äldre bror arbetat där, och nu har jag min äldste son i företaget”.

En reporter från Svenska Dagbladet (1/11-1942) ställde frågan: ”Hur har Ni det med sedlarna, räcker dom till för er?”

”Jodå, men behöver jag mera för någon extra utgift så trycker jag mig bara några till”, svarade den infödde stockholmspojken och vasariddaren. – ”Ånejvars, så lätt är det inte”, fortsatte Kullberg. – ”Fast jag har varit i Riksbankens sedeltryckeris tjänst sedan 1 september 1891. Det var på Jacob Bagges tid då vi höllo till på Skeppsbron, och sedan har jag tjänat sex chefer till. Det var Bagge, som införde arbetstiden kl. 8 till 16, vilket var något ovanligt på den tiden.”

”Du som trycker sedlar har väl gott om pengar?” var den första frågan som ställdes av reportern från Nya Dagligt Allehanda (2/11-1942). Därefter kom reportern snabbt in på säkerhetsfrågor och faktor Kullberg var beredd att ge ett bra svar. – ”Så lätt är det nu inte att stoppa fickorna fulla av nytryckta vackra sedlar, kontrollen är som var och en förstår mycket sträng, och inte heller har någon av den ansvarskännande personalen någon tanke i den riktningen”, tillade Kullberg.

”Om det är skillnad på arbetet förr och nu? Jo, det är det nog. När jag började för 50 år sedan vid Riksbankens sedeltryckeri trycktes sedlar mest i handpress, sedel för sedel allt-

Sedeltryckaren Hjalmar Kullberg vid Tumba bruk. Foto skannat ur dagspressen på 1940-talet.

så, med manuell kraft. Sedan kom efter hand maskiner, och nu tryckas tiotusent och femmor i rotationspressar, nästan som det tillgår när man trycker en tidning. Koppartrycksrotation heter det, och skillnaden är ju den att papperet inte som vid tidningstrycket är nästan hur långt som helst, utan här är det ark som gå in i rotationspressen, och av ett sådant ark blir det 18 sedlar.”

”Kontrollen mellan de olika avdelningarna är mycket sträng, och varje som helst misstag eller falsarium är uteslutet. Det skulle märkas ögonblickligen. Personalen är rädd om sitt anförtrödda arbete, det är en högt utvecklad arbetarstam, och för den är det inte annorlunda att trycka sedlar än jag antar det är för en tidningsman att trycka en tidning. På sistone ha vi fått de nya 10,000-kronosedlarna, men inte heller det vållar någon nervositet när de svepas fram i tryckpressen. En och annan som fått tillstånd besöka och bese sedeltryckningen spärar nog upp ögonen, men bland personalen är det inte konstigare det än att trycka vilket papper som helst.”

I intervjun med Dagens Nyheter reporter berättade Kullberg att han var glad så länge som vi skulle slippa förra krigets kotior. Att de blev så fula berodde inte bara på att de var i så flitigt bruk. Det var också billigare papper i dem, och de limmades inte såsom andra sedlar. ”Under det här kriget ha vi varit mycket bättre rustade med lager, och därför ha vi i stort sett klarat oss utan surrogat”.

Kullberg såg fram emot sin pensionering med fiske, cykling och vistelse på lantstället i Roslagen.

IW

Nytt om böcker

NOGA UTVALT – betydande enskilda numismatiska bok- och manuskriptsamlingar i nutida Sverige. Kungl. Myntkabinetten / Sveriges ekonomiska museum. 2008. 104 sid. Illustrerad. ISBN 91-89256-36-0.

KUNGL. MYNTKABINETTEN har givit ut en skrift där fyra numismatiker berättar om sitt samlande och beskriver utvalda objekt ur sina samlingar. De fyra, som inte är professionella numismatiker, är: slöjd lärare Sonny Serrestam, Växjö; Björn Otto Hesse, f.d. teleingenjör, Stockholm; arkitekt Jan-Olof Björk, Växjö, och civilingenjör Kjell Holmberg, Uppsala. Alla kända namn inom den svenska numismatiken.

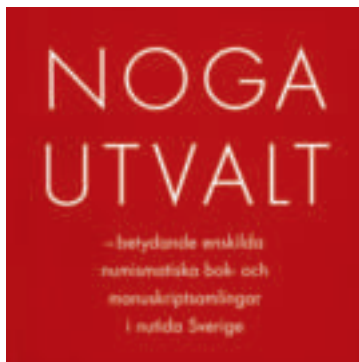
Redaktör för utgåvan var doktorand Frédéric Elfver, som anmodat författarna att skildra ursprunget och bevekelsegrunderna till sina samlargärningar. Ingen av de deltagande hade fått någon information om de andras bidrag enligt den lite filosofiska inledning som Elfver skrivit om samlandet.

Valet av skribenter har visat sig vara mycket lyckat och vi får en intressant inblick i olika sätt att tänka inför samlandet. Samtliga författare har ett passionerat förhållande till numismatiken, men på olika sätt.

Sonny Serrestam, vars bidrag han gett titeln ”Penningshistoriska föremål skapade av människor i tiden”, är den som mest tänjer på gränserna vad gäller föremåls art. Han beskriver förtjänstfullt intressanta objekt och personer som har anknytning till hans egentliga samlarföremål.

Bara ett exempel: Apotekaren Gustav Cavalli (1849-1926) i Skövde hade på sin tid Sveriges utan tvekan största plåtmyntsamling i privat ägo. För att belysa Cavallis yrkesroll visar Serrestam en medicinflaska med recept från apoteket Lejonet i Skövde (som Cavalli förestod) tillsammans med det vackra halvfranska band med en beskrivning av Cavallis plåtmynt som är huvudobjektet. Serrestam skildrar livfullt flera andra föremål i sin förnämliga samling. Ofta med kringobjekt som brev, manuskript, visitkort m.m. Detta gör numismatiken levande.

Nästa bidrag, som Björn-Otto Hesse står för, har titeln ”Att samla numismatisk litteratur”. Hesse har

intresserat sig för den numismatiska (i huvudsak svenska) litteraturen. Han har ägnat detta område mer än fyrtio år!! Hans hängivenhet för den numismatiska litteraturen resulterade i en länge efterlängtd publikation – *Svensk Numismatisk Bibliografi intill 1903* – som utkom 2004. Den är ett verkligt betydande referensverk för alla som intresserar sig för numismatik och litteraturen därom.

Hesse har ett omfattande numismatiskt bibliotek som han skapat samtidigt med arbetet på bibliografin. Han berättar fängslande och personligt om klenoder i sin boksamling och om hur han gått till väga för att finna de eftersökta verken. Det bör kanske påpekas att de allra flesta böckerna i Hesses bibliotek har införskaffats före ”Internet-eran”. Hesse är utan tvekan den som i dag har den största kunskapen om den svenska numismatiska litteraturen.

Den tredje skribenten, Jan-Olof Björk, har gett sitt bidrag rubriken ”Ett kvarter numismatisk litteratur” och det anspelar på ett längdmått (i hans bokhylla). Björk ägnade en stor del av sin tidiga numismatiska verksamhet åt svenska polletter och kopparmynt. Han är på det området en stor auktoritet. Hans text och bilder handlar i huvudsak om denna specialiserade del av den svenska numismatiken.

Björk ger en fyllig och intressant skildring av polletter, kopparmynt, framställningssätt, koppargruvor och tankegångar inför nya mynt. Här får läsaren mycken kunskap om dessa vackra polletter och mynt men även om de människor som arbetade med att framställa mynten och polletterna. Björk visar upp en provkarta på viktiga och i många fall rara böcker och skrifter ur sitt eget omfattande bibliotek. Vackra mynt och polletter kompletterar bilderna på ett fint sätt. Allt är föredömligt illustrerat.

Sist i raden av författare är Kjell Holmberg som gett sin uppsats titeln ”Ett numismatiskt bibliotek måste man ju ha ...”. Holmbergs numismatiska bibliotek är det kanske mest renodlade referensbiblioteket av de fyra författarna. Han har koncentrerat sig på numismatiska tidskrifter, lagerlistor, auktionslistor och samlingsbeskrivningar. Därigenom har han möjlighet att följa många mynts ägarhistoria och värdeutveckling. Att känna proveniensens är en viktig ingrediens för en hängiven myntsamlare tillfredsställelse.

Eftersom Holmberg är samlare av medeltidens fascinerande mynt får även äldre norsk och dansk litteratur en viktig plats i hans bibliotek. I inledningen berättar Holmberg livfullt om hur hans bana som samlare började och hur den länkades in på medeltiden. Han ägnar också en avdelning i uppsatsen åt viktiga tidiga svenska numismatiska verk som han gläds åt att ha i sitt bibliotek.

Det har berett recensenten mycket nöje att ta del av författarnas berättelser om sina olika vägar in i numismatiken och deras specialiteter. Jag rekommenderar alla numismatikens vänner att läsa denna intressanta och väl utformade skrift. Bilderna har genomgående hög kvalitet. Kungl. Myntkabinetts fotograf Gabriel Hildebrand har stått för merparten av de utsökta bilderna. Övriga som bidragit med foton är Frédéric Elfver, Kjell Holmberg och Jörgen Ludwiggsson.

Skriften finns att köpa i Kungl. Myntkabinetts butik, Stockholm, för 80 kronor.

Torbjörn Sundquist

Boktips!

Länk till ”nyförvärv”

För dem som vill hålla sig à-jour med nyutkomna numismatiska titlar (men även annat) rekommenderas att gå in på Vitterhetsakademiens biblioteks hemsida med dess nyförvärvslista:

[http://vitalis.raa.se/
F/?func=file&file_name=nyh-2](http://vitalis.raa.se/F/?func=file&file_name=nyh-2)

eller följande sökväg:

sedan till:	www.raa.se
vidare till:	infotorg
sist:	vitalis
	nyförvärv

”Gammalt skrock, som vi öva vid nyårstid”

Förr i världen och på landet fanns det alltid en klok gumma att tillgå. Hon hämtades då till herrgården och vid tolvslaget framför brasan, då rummet låg i mörker utom skenet från elden, tog hon stöpsleven med blyet och då det smält förde hon det med stadig hand över huvudet på den, vilkens öden skulle utforskas. Ur stöpsleven rann blyets smala stråle i ett kärl med kallt vatten och där bildades underliga formationer: ett skepp, en gestalt, en kyrka och mycket annat. Antingen man nu trodde eller ej så var det en stund av aning och undran inför framtiden. (Ur *Idun* 1928)

HELST SKULLE MAN TIGA på nyårsnat-ten tills en viss på förhand bestämd handling utförts. Hade man ved, till exempel, kunde en famn sådan bäras in och slängas handlost i golvet. Om vedträna flög åt alla håll bådade det inte gott för det kommande året.

Är vi fortfarande skrockfulla? En och annan lägger kanske inte nycklarna på bordet eller drar sig för att gå under en stege. Det finns också de som går till spådamer, eller dito herrar för den delen. Mycket gammalt skrock, mer än man tror, lever faktiskt kvar utan att vi tänker på det som just skrock.

Redan under antiken trodde man att det som hände på nyårsdagen skulle få en fortsättningen under det kommande året. Att skjuta med bössa och smälla med krut skulle hålla trolltyg borta. Åtminstone det senare tillämpar vi ju på sätt och vis än i dag, om än inte av samma anledning. Nu är det mest för att det är härligt när det smäller. Eller?

Spådomskonst och andra seder och bruk betraktades också som nöje och trevlig underhållning. Kanske särskilt bland ungdomar som gärna ägnade sig åt glad samvaro och olika lekar vid högtider.

Nyårskort kunde visa klockringning, lyckotomar, lyckoklöver och annat. Här ser vi ett kort med sedelbuntar. Jenny Nyström (1854-1946).

”Som första dagen på det nya året blir, så skola alla de andra bli”

Saffranskaka med russin ansågs på vissa håll vara ett lyckobringande bröd. Den som trodde på detta skulle äta en sådan kaka innan man företog sig något annat på nyårsdagen.

På nyårsdagen gällde också mycket annat. Man skulle helst vara försiktig med att dela ut gåvor, särskilt om det var pengar, annars fick man bara

utgifter under året. Men man kunde gärna ta emot pengar, då blev man i stället rik, i alla fall rätt välbeställd. Lägg ett mynt eller, kanske ännu hellre, några sedlar under kudden på nyårsnatten och sov på det, så får du pengar under det kommande året! Värt ett försök ...

Nyårshandsöl kallades en gåva som man gav bort just vid nyår. Det har ingenting att göra med den dryck ordet lätt associeras till utan ska läsas som ”hand-söl”. Det kommer av fornsvenskans hand-sal som betyder gåva men även drickspengar, eller dricks som vi säger numera. Handslaget är av hävd en symbolisk handling för att bekräfta ingånget avtal – men användes mera förr.

År 1847 trycktes i Stockholm – med en äkta sedel om åtta skilling banko som omslag – en liten skrift med titeln Åttaskillingen, Banko-kalender till Julklapp eller Nyårshandsöl. Skriften utkom i samband med att den gamla typen av vita sedlar indrogs. Utgivare av den trevliga lilla boken med poetiskt innehåll, ägnat bland annat vår syn på pengar, var skriftställaren och juristen Johan Gabriel Carlén (1814-1875), gift med författarinnan Emilie Flygare-Carlén.

MGL

Äldre aktiebrev köpes

Järnverk/-bruk och gruvor,
t.ex. Furudal, Fagervik, Forssa,
Ekenäs, Utö på önskelistan samt
Elfkarleby Turisthotell AB

Seriös samlare köper,
betalar seriösa priser.

uuriflemmich@hotmail.com
+358405209382

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07

MYNTMÅTT I GAMLA KOKBÖCKER

RUNSTYCKEN

ENKEL SLANT

DUBBEL SLANT

TVÅ DUBBLA SLANTAR

Tidigare har Lars O. Lagerqvist tillsammans med undertecknad skrivit några rader om "Mynt som pepparkaksmått" (SNT 2004:8). Så här i juletid är det väl inte helt fel att göra en kort sammanfattning, men med lite tillägg.

Det är Cajsa Warg som i sin kokbok från 1755 – *Hjelpreda i hushållningen för unga fruentimber* – använder benämningarna *enkel slant* och *dubbel slant* för att mäta måtten på de blivande pepparkakorna. Kanske hade man inte pepparkaksformar som i dag, vad vet jag. En enkel slant på 1700-talet (1 öre sm i koppar) är ungefär 2,5 mm tjock har en diameter på 30 mm. En dubbel slant (2 öre sm i koppar) är cirka 4 mm tjock och omkring 33 mm i diameter. När man väl hade måttat degen skulle man skära "honon i rutor eller på annat sätt efter eget behag".

Men för en tid sedan fick jag en förfrågan från Kersti Wikström på Nordiska museet. Det visade sig att även i åtminstone en annan kokbok, samtida med Cajsa Wargs, använder man mynt som mått.

I den sällan nämnda kokboken från 1761 – av traktören Johan Winberg från Stockholm – kort och gott kallad *Kok-Bok*, ska man kavla ut degen till *två dubbla slantar*. Då är vi uppe i cirka 8 mm tjocka pepparkakor.

I ett helt annat recept ur samma kokbok ingår champinjoner, "stora som *runstycken*". Något annat mått behövdes inte, alla hade sådana. Runstycke (eller rundstycke) var nämligen länge benämningen på den gällande lägsta myntvalören. På Winbergs tid 1 öre kopparmynt, präglat redan under Fredrik I men alltså gångbart. Det har en diameter på 28 mm, ingen stor champinjon således.

Känner möjligen någon av SNT:s läsare till fler sådana myntmått nämnda i äldre kokböcker?

MGL

JULKALENDER

12/12

Julfest

Aktiviteter för hela familjen:

Smällkaramellsfabrik, fiskdamm, korvgrillning, påhälsning av tomtefar och musikunderhållning.

Tid: 11.00 – 16.00

29-30/12, 5-8/1

Jullovöppet

Med visning av Spruthuset, brukets gamla brandstation kl 12.00.

Tid: 11.00 – 16.00

6/1

Julgransplundring

Dans kring granen, sånglekar, och fiskdamm.

Tid: 12.00 och 15.00

Föranmälan krävs:
ring 08 – 519 553 46

Fri entré

www.tumbabruksmuseum.se

Säljes: Franskt guldmynt,

100 francs 1899, ca 40 g.

Danskt guldmynt, 28 juli 1869.

Tel. 031-29 27 64, 0708-781718.

Jan efterfrågas.

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46
Box 5132 • 102 43 Stockholm
Tel. 08-662 62 61
Fax 08-661 62 13

**KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR
MEDALJER • ORDNR**

Lagerlista över svenska personmedaljer
och numismatisk litteratur

www.nordlindsmynt.se

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppgesamlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel. och fax 046-14 43 69
e-post: siv-gunnar@swipnet.se

Svenska och skandinaviska
mynt och sedlar.

Stor sortering av utländska
jubileumsmynt, årsset samt småmynt.
Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

www.nmh-mynt.a.se

DRÖMMAR

Ett drömprojekt

Under våren 2009 genomfördes ett medaljprojekt med eleverna i klass Es1b (estetiska linjen) på Södra Latins gymnasieskola i Stockholm.

Bildlärarna Benny Engman, Stina Arvas samt skulptören Christian Wirsen ledde projektet, som bland annat innehöll studiebesök på Kungl. Myntkabinetttet och i skulptörens verkstad.

Eleverna fick sedan arbeta under temat "Drömmar". Genom skisser och tankar kring ämnet växte idéer till medaljer fram. Det visade sig att projektet inspirerade.

De fick också sätta ord på upplevelsen av själva projektarbetet. En elev sammanfattade sitt intryck med orden: "Det var en rolig utmaning att försöka få plats med så mycket på en så liten yta."

Elever från Södra Latins estetiska linje under arbete i projektet "Drömmar".

Foto: Stina Arvas.

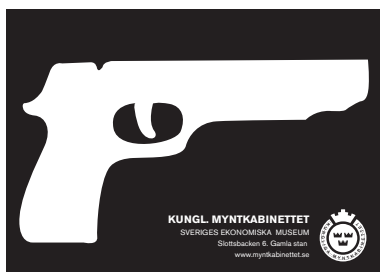
Som avslutning på projektet inbjöd Kungl. Myntkabinetttet till elevutställning med Lars O. Lagerqvist som invigningstalare den 12 november. Elevernas arbeten visas i tre montrar.

KMK har, som svenskt specialmuseum, tagit på sig ett stort ansvar

för medaljkonstens ställning både i Sverige och i internationellt samarbete. Därför ser vi det som viktigt att uppmuntra till medaljkonst bland unga människor under konstnärlig utbildning.

Eva Wiséhn

SKURKAR OCH STÅLAR

Våldsamma rån och anonyma bedrägerier

Kungl. Myntkabinetttets nya utställning *Skurkar och stålar* handlar om olika typer av ekonomisk brottslighet som man kan stöta på i vardagen.

Ett våldsamt rån eller ett anonymt internetbedrägeri är på flera plan helt olika typer av brott. Men båda är ett angrepp på samhället. Gemensamt är också de personer som i jakten på pengar tar sig rätten att skada andra.

Men drivkrafterna kan variera. För någon handlar det om spänning och status, för andra är det stora summor som lockar.

Hur påverkar den svarta ekonomin samhället? Har du själv kommit i kontakt med ekonomiska brott någon gång?

Besökaren får en introduktion redan i entréhallen och kan följa ett spår till ytterligare sex platser i museet. Vid varje stopp berättas historier om förfälskningar, bedrägerier, bankfjoffel, svartjobb, rån eller droghandel.

Katty Hauptman Wahlgren

Kungl. Myntkabinetttets museibutik

Slottsbacken 6, Stockholm
Tel.: 08-5195 53 04
konferens.butik@myntkabinetttet.se

Guld i världen

Jag läste den mycket trevliga artikeln av Ian Wiséhn i SNT 2009:6 med rubriken "En arbetsplats med guld i källaren". I senare delen av artikeln, ställer han frågan hur mycket guld det egentligen finns.

Wiséhn nämner också att någon kring år 1990 räknat ut hur mycket guld det finns överhuvudtaget och kommit fram till att det skulle röra sig om drygt 100 000 ton. Denna summa kan ju naturligtvis te sig som något abstrakt, men jag vill minnas att jag läste i *Illustrerad Vetenskap* ungefär vid samma tidpunkt, att om man smälte allt guld i världen så skulle det bli en kub med måtten 19x19x19 meter.

Visserligen imponerande mått, men ändå inte så mycket som man tror.

Stefan Zakrisson
Möln dal

TILLBEHÖR FÖR MYNT, FRIMÄRKEN OCH VYKORT

till lågpris

HF FRIMÄRKEN

Lurendalsvägen 7, 439 62 Frillesås

Tel. 0340-65 04 57

www.hffrimarken.com • info@hffrimarken.com

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19 507

S-104 32 Stockholm 19

T-Rådmansgatan (uppgång Handelshögskolan)

☎ + fax 08-673 34 23

*Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer*

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

MYNTMÄSSA

Sigtuna Myntklubb
hälsar Dig välkommen
till Råbergsskolan
i Rosersberg den
30/1 2010 kl. 10-15

Ca. 25 etablerade utställare.
Försäljning av mynttillbehör

Lotteri, Servering.
Entré 20 kronor.

Info: tel. 0730-24 64 99
kent.forss@bredband.net

AUKTIONER

i Stockholm och Göteborg

Några mynt vi har sålt tidigare:

Riga 1 taler 1660
37.000:-

1 dukat 1810
Dalarna
43.000:-

2 dukater
1857
29.000:-

4 dukater
1838
44.000:-

Bättre mynt mottages regelbundet till våra auktioner.

Vi har mycket goda möjligheter att finna köpare till dina objekt eftersom
ca 20.000 kunder ser varje auktion via vår hemsida och våra kataloger.

MYNTKOMPANIET

Myntkompaniet
Svartensgatan 6
116 20 Stockholm

Tfn: 08-678 32 17
Fax: 08-643 22 38
E-post: mail@philea.se

www.myntkompaniet.se

AURUM AUKTIONER AB

stockholm

Myntauktion 6 28 februari 2010

Inlämning pågår!

Klubbades för 510.000:-
på auktion 5

Vänd Er med förtroende till
Sveriges oberoende myntauktionist!

Tel. 08-660 20 70, vard. 9-13, info@aurumauktioner.se

www.aurumauktioner.se

Myntauktion

12 december 2009

3 riksdaler specie 1818. XR

Frimärkshuset

Skandinavisk Filateli AB

Humlegårdsgatan 13 Telefon 08-661 74 50
114 46 STOCKHOLM Telefax 08-662 82 46

E-post: auctionbids@frimarkshuset.se
www.frimarkshuset.se

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av för närvarande 18 mynthandlare i flera olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

Antikboden
Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Hamrin & Svahn Mynt AB
Sjöberg 1, 147 91 GRÖDINGE
Tel. 08-732 66 86, 070-212 64 55

Karlskrona Mynthandel
Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Rune Larssons Mynthandel
Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel
Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./Fax 046-14 43 69

AB Malmö Mynthandel & Vykortsantikvariat
Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

J. Melin Mynt
Koltrastvägen 23, 370 24 NÄTTRABY
Tel. 0455-155 99

HB Myntinvest Corona
Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./Fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer HB
Sveavägen 96
Box 19 507, 104 32 STOCKHOLM
Tel./Fax 08-673 34 23

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61
Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynthandel
Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26
Fax 0176-168 56

Pecunia MM HB
Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel./Fax 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel
Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./Fax 042-12 25 28

Selins Mynthandel AB
Regeringsgatan 6
Box 16 390, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81
Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel
Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, 611 58 20
Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics
Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel. 070-631 58 09

Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./Fax 031-20 81 11

Håkan Westerlund Mynthandel
Vasagatan 42
Box 490, 101 29 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07
Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Sjöberg 1 • 147 91 Grödinge • Tel. 08-732 66 86 • 070-212 64 55

Besök vår hemsida: www.mynt.nu/smf/

Auctions I63 and I64, January 28, 2010 in Berlin

Russian Empire
Peter I. the Great, 1682-1725. Silver medal in the form of a ruble 1714, unsigned. Bravery medal for soldiers of the sea battle at Hangö at July 27th, 1714. Very rare. Nearly extremely fine.

Russian Empire
Peter III., 1762. 10 ruble 1762, St. Petersburg. Very rare. Extremely fine.

Bremen and Verden, Ducal under Sweden
Charles XI., 1660-1697. Reichstaler 1673, Stade. R. Extremely fine.

Holy Roman Empire
Charles VI., 1711-1740. Gold medal of 12 ducats n. d. (1713) by G. W. Vestner, on the arrival of his wife Elisabeth Christine, daughter of duke Ludwig Rudolf of Braunschweig-Wolfenbüttel, in Linz. Very rare. Extremely fine.

KÜNKER

Coin and Gold Trading
Auction House for Coins and Medals

CATALOGUE I63: Gold and Silver Coins from Medieval to Modern Times (approx. 700 pieces)

CATALOGUE I64: Highlights of Russian Monetary History (approx. 400 pieces)

Interested in receiving our Auction Catalogues? Simply contact us!

Call: +49 541 96 20 20

Email: service@kuenker.com

Visit us online: www.kuenker.com

Meet us at the

January 29-31, 2010

www.worldmoneyfair.ch

Profit from our Experience –
consign your Coins and Medals!

More than 10,000 clients worldwide place their trust in us. Our company's first auction was held in 1985, and we can look back on a positive track record of over 160 auctions since that time. Four times a year, the Künker auction gallery becomes a major rendezvous for numismatic aficionados. This is where several thousand bidders regularly participate in our auctions.

Fritz Rudolf Kunker GmbH & Co. KG
Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabrück
Germany · www.kuenker.com

Osnabrück · Berlin · Munich · Zurich

SAMLING ROSENLUND M. M.

Auktion 2

Lördagen den 13 mars 2010 på Restaurang Garnisonen, Östermalm i Stockholm.

Katalogen erhålles genom insättning av 190 kr (275 kr för utlandsförsändelse) till bg 399-0090.

www.myntauktioner.se

MYNTAUKTIONER
i Sverige AB

